

Ювал Ноа Харари

НОМО DEUS
Кратка история на бъдещето

София, 2018

ПРЕВОДЪТ Е НАПРАВЕН ПО ИЗДАНИЕТО:

YUVAL NOAH HARARI

HOMO DEUS. A BRIEF HISTORY OF TOMORROW

Copyright © 2015 by Yuval Noah Harari

Bulgarian Translation copyright © 2018 by Iztok-Zapad Publishers

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Юлия Гешакова, превод, 2018

© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0223-6

ЮВАЛ НОА ХАРАРИ

НМО
DEUS

КРАТКА ИСТОРИЯ НА
БЪДЕЩЕТО

Превод от английски
Юлия Гешакова



*На учителя ми С. Н. Гоенка (1924–2013),
който с обич ме научи на важни неща*

Съдържание

глава 1.	НОВИЯТ ДНЕВЕН РЕД НА ЧОВЕЧЕСТВОТО	7
----------	-----------------------------------	---

ЧАСТ ПЪРВА

НОМО SAPIENS ПОКОРЯВА СВЕТА

глава 2.	АНТРОПОЦЕН	63
глава 3.	ЧОВЕШКАТА ИСКРА	86

ЧАСТ ВТОРА

НОМО SAPIENS ОСМИСЛЯ СВЕТА

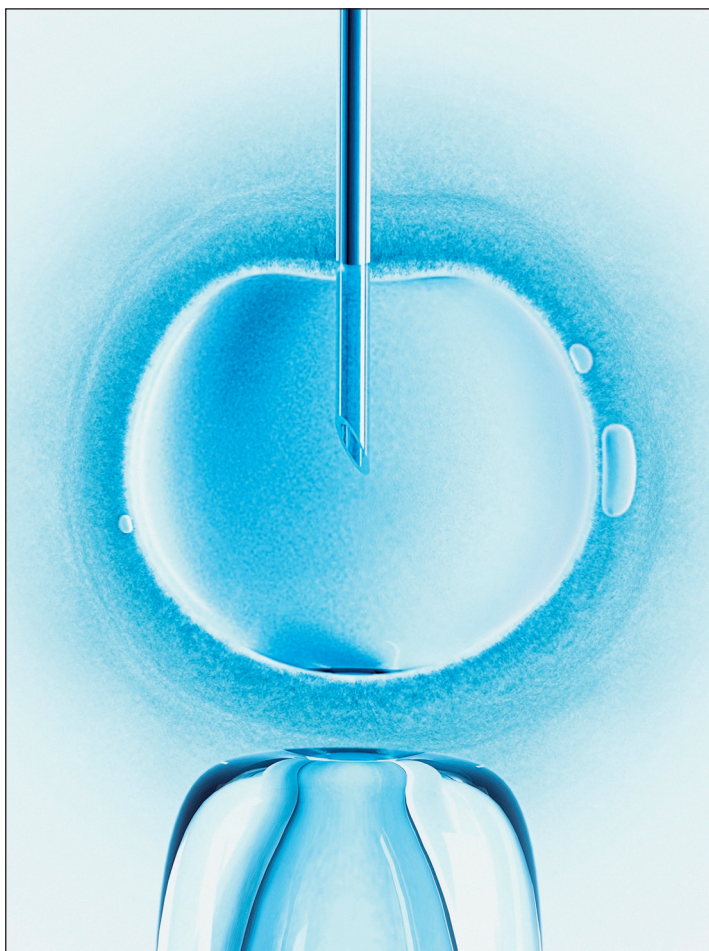
глава 4.	РАЗКАЗВАЧИТЕ НА ИСТОРИИ	129
глава 5.	ЕДНА СТРАННА ДВОЙКА	146
глава 6.	МОДЕРНИЯТ ДОГОВОР	163
глава 7.	ХУМАНИСТИЧНАТА РЕВОЛЮЦИЯ	180

ЧАСТ ТРЕТА

НОМО SAPIENS ГУБИ КОНТРОЛ

глава 8.	БОМБА СЪС ЗАКЪСНИТЕЛ В ЛАБОРАТОРИЯТА	227
глава 9.	ГОЛЯМАТА РАЗДЯЛА	245
глава 10.	ОКЕАНЪТ НА СЪЗНАНИЕТО	280
глава 11.	РЕЛИГИЯТА НА ДАННИТЕ	294

БЕЛЕЖКИ	319
БЛАГОДАРНОСТИ	339
ИЛЮСТРАЦИИ И СНИМКОВ МАТЕРИАЛ	341
ПОКАЗАЛЕЦ	343



1. Оплождане инвитро: господари на сътворението

НОВИЯТ ДНЕВЕН РЕД НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

В зората на третото хилядолетие човечеството се събужда, протяга се и разтърква очи. В ума му все още кръжат откъслеци от ужасен кошмар. „Имаше някакво място с бодлива тел, огромни облаци с формата на гъби. Но това е просто лош сън.“ Човечеството отива в банята, измива лицето си, оглежда бръчките си в огледалото, после си приготвя чаша кафе и отваря тефтерчето си. „Сега да видим какво е на дневен ред днес.“

В продължение на хилядолетия отговорът на този въпрос не се променя. Три еднакви проблема вълнуват хората в Китай през XX в., в средновековна Индия и в Древен Египет: гладът, епидемиите и войните винаги са на първо място в списъка. Поколения наред хората се молят на какви ли не богове, ангели и светци; измислят безброй инструменти, институции и обществени системи, но въпреки това милиони продължават да умират от глад, болести и насилие. Много философи и пророци стигат до заключението, че недостигът на храна, масовото разпространение на болестите и военните конфликти са неделима част от големия божествен замисъл или от нашата несъвършена природа и единствено краят на света ще ни избави от тях.

Но ето че в зората на третото хилядолетие човечеството се пробужда, обзето от неочаквано прозрение. Повечето хора рядко се замислят за това, но през последните няколко десетилетия ние успяхме да овладеем глада, епидемиите и войните. Разбира се, тези проблеми не са окончателно решени, но те вече не са непонятни и неконтролируеми природни сили, а предизвикателства, които могат да бъдат преодоляни. Не е необходимо да се молим на божества или светци да ни отърват от тях. Ние много добре знаем какво трябва да се направи, за да предотвратим глада, епидемиите и войните – и обикновено успяваме да го постигнем.

Вярно, има и големи провали – но изправени пред такъв провал, ние вече не свиваме рамене и не казваме: „Нищо не може да се направи, в нашия несъвършен свят такива неща се случват“ или „Да бъде волята Божия“. Когато гладът, епидемиите или войните се изплъзват изпод контрол, ние обикновено сме убедени, че

някой не си е свършил работата както трябва; сформираме комисия, за да открие виновника, и си обещаваме, че следващия път ще се справим по-добре. Така и става. Бедствия от този род наистина се случват все по-рядко. За пръв път в историята днес повече хора умират от преяждане, отколкото от недояждане; повече хора умират от старост, отколкото от заразни болести; а хората, които се самоубиват, са повече от хората, убити от войници, терористи или престъпници. В началото на ХХІ в. за среднестатистическия човек е много по-вероятно да умре от това, че се е тъпкал със сандвичи от „Макдоналдс“, отколкото от суша, ебола или нападение на „Ал Кайда“.

Ето защо, макар ежедневната програма на президенти, изпълнителни директори и генерали да е все така запълнена с икономически кризи и военни конфликти, по космическите мащаби на историята човешкият род може да си отдъхне и да насочи погледа си към нови хоризонти. Ако наистина сме успели да овладеем масовия глад, епидемиите и войните, какви ще са занапред най-важните точки в човешкия дневен ред? Като пожарникар в свят без пожари човечеството в ХХІ в. е изправено пред безпрецедентен въпрос: какво ще правим отсега нататък? В свят без болести, икономически проспериращ и мирен, към какво трябва да насочим своето внимание и своята изобретателност? Този въпрос е двойно по-неотложен, имайки предвид огромната нова мощ, която биотехнологията и информационната технология ни дават. Какво ще правим с такава мощ?

Преди да отговорим на този въпрос, трябва да кажем още няколко думи за глада, епидемиите и войните. Твърдението, че сме ги овладели, за мнозина вероятно ще прозвучи твърде самонадеяно, прекалено наивно или дори коравосърдечно. Какво да кажем за стотиците милиони, които преживяват с по-малко от два долара на ден? За продължаващата епидемия от СПИН в Африка или за войните, бушуващи в Сирия и Ирак? За да отговорим на тези въпроси, нека се вгледаме по-внимателно в света в началото на ХХІ в., преди да разгледаме дневния ред на човечеството през следващите десетилетия.

БИОЛОГИЧЕСКАТА ЛИНИЯ НА БЕДНОСТ

Да започнем с гладните епидемии, които от хиляди години са най-големият враг на човечеството. До неотдавна повечето хора живеят на ръба на биологическата линия на бедност, под която човек умира от недохранване и глад. Незначителна грешка или лош късмет често обричали на смърт цяло семейство или цяло село. Ако проливни дъждове унищожели реколтата от жито, ако крадци отмъкнали козите ви, било много вероятно и вие, и близките ви да умрете от глад. Бедствие или колективно неблагоприятие водели до масов глад. Когато силна суша поразявала

Древен Египет или средновековна Индия, често пет или десет процента от населението загивали. Запасите били недостатъчни, транспортът – твърде бавен или твърде скъп, за да бъдат внесени достатъчно храни, а правителствата – твърде слаби, за да се справят с проблема.

Отворете коя да е историческа книга и вероятно ще прочетете ужасяващи разкази за хора, масово обезумели от глад. През април 1694 г. чиновник във френския град Бове пише, че поради недостига и все по-високите цени на храните цялата област е пълна с „безброй нещастници, изнеможели от глад и мизерия, които умират, тъй като нямат нито работа, нито пари за парче хляб. За да удължат макар само с няколко дни живота си и да позаситят глада си, тези клетници ядат отвратителни неща от бунищата – котки или месо от умрели коне. Някои пият кръвта, която изтича от кланиците, когато изкормват говедата, или ядат карантията, изхвърлена на боклука. Други се прехранват с коприва и бурени или с корени и билки, които запарват във вряла вода“¹.

Такива сцени можело да се видят из цяла Франция. Лошото време предните две години съсипало реколтата в кралството и през пролетта на 1694 г. хамбарите били празни. Богатите искали прекомерно високи цени за запасите, които успели да присвоят, а бедните мрели като мухи. От 1692 до 1694 г. около 2,8 милиона французи – 15% от населението – умират от глад, докато Луи XIV – Кралят Слънце, се забавлява с метресите си във Версай. Следващата година – 1695-а, глад поразява Естония и убива една пета от населението. През 1696 г. идва ред на Финландия, където загиват между една четвърт и една трета от жителите. Шотландия преживява епидемия от глад между 1695 и 1698 г., когато в някои райони умират до 20% от обитателите.²

Повечето читатели вероятно знаят как се чувства човек, когато е пропуснал обяда, когато пости за религиозен празник или когато няколко дни се храни със зеленчукови бульони, придържайки се към най-новата чудотворна диета. Но как се чувства човек, когато не е ял дни наред и не знае дали ще намери друг залък? Днес повечето хора никога не са изпитвали това мъчително чувство. На прадедите ни, уви, то е било добре познато. Когато се молили на Господ Бог: „Пази ни от глад!“, те мислели точно за това.

През последните сто години технологическият, икономическият и политическият напредък издигат все по-здрава предпазна мрежа между човечеството и биологичната линия на бедност. От време на време масов глад все така поразява отделни райони, но това са изключения и те почти винаги са резултат по-скоро от човешка политика, отколкото от природни бедствия. По света вече няма масов глад, причинен от природата; масовият глад винаги е причинен от политиката. Ако хората в Сирия, Судан и Сомалия умират от глад, то е, защото политиките са решили така.

В повечето райони на света, дори да е загубил работата си и цялото си имущество, човек надали ще умре от глад. Частни застрахователни програми, правител-

ствени агенции и международни неправителствени организации може и да не го избавят от мизерията, но ще му осигурят достатъчно ежедневни калории, за да оцелее. На колективно равнище глобалните търговски мрежи превръщат суши-те и наводненията в шанс за разширяване на бизнеса и правят възможно бързото и евтино преодоляване на недостига от храни. Дори когато войни, земетресения или цунами опустошават цели държави, международната общност обикновено успява да предотврати епидемии от глад. Всеки ден стотици милиони по света гладуват, но в повечето страни много малко хора умират от глад.

Бедността, естествено, причинява много други здравни проблеми, а недохранването съкращава средната продължителност на живота дори в най-богатите страни на света. Във Франция например 6 милиона души (около 10% от населението) преживяват ден за ден. Събуждат се сутрин и не знаят дали ще имат нещо за обяд, вечер често си лягат гладни, а когато имат храна, тя е небалансирана и нездравословна – много нишесте, захар и сол и недостатъчно белтъчини и витамини.³ Несигурната прехрана обаче не означава глад и Франция от началото на ХХI в. не е Франция от 1694 г. Дори в най-бедните предградия на Бове или Париж хората не умират, защото не са яли нищо от седмици.

Същата промяна се наблюдава в много други страни, особено в Китай. Хилядолетия гладът е преследвал китайците при всякакви режими, от управлението на Жълтия император до управлението на червените комунисти. Допреди няколко десетилетия Китай бе синоним за хранителен недостиг. Десетки милиони умират от глад по време на катастрофалния Голям скок напред, а експертите периодично прогнозираха, че проблемът ще продължи да се задълбочава. През 1974 г., по време на първата Световна конференция по прехраната, пред делегатите са представени апокалиптични сценарии. Казват им, че е невъзможно Китай да изхрани своето население от един милиард и че най-гъстонаселената страна на света върви към катастрофа. Всъщност тя върви към най-голямото икономическо чудо в историята. От 1974 г. насам стотици милиони китайци се отърсват от бедността и макар стотици милиони все още да страдат от недоимък и недохранване, за пръв път в историята си Китай днес е преодолял масовия глад.

В повечето страни днес преяждането всъщност е далеч по-сериозен проблем от масовия глад. През ХVIII в. Мария Антоанета посъветвала гладуващите маси, ако нямат хляб, да ядат пасти. Днес бедните следват този съвет буквално. Докато богатите жители на Бевърли Хилс ядат зеленчукови салати и тофу с киноа, в гетата и крайните квартали бедните се тъпчат с вафли, хамбургери и пица. През 2014 г. повече от 2,1 милиарда са с наднормено тегло, а от недохранване страдат 850 милиона. Очаква се през 2030 г. повече от половината от човечеството да е с наднормено тегло.⁴ През 2010 г. от глад и недохранване умират 1 милион души, а затлъстяването убива 3 милиона.⁵

ческият океан. Между 75 и 200 милиона души умират – повече от една четвърт от населението на Евразия. В Англия на всеки десет души четирима умират и докато преди епидемията населението на страната е 3,7 милиона, след нея то вече е едва 2,2 милиона. От стоте хиляди жители на Флоренция петдесет хиляди умират.⁶

Пред това бедствие властите са напълно безпомощни. Освен да организират молебени и религиозни процесии, те нямат никаква идея как да спрат разпространяването на болестта – камо ли да я излекуват. До модерната епоха хората винят за болестите лошият въздух, злите демони или разгневените богове и не подозират за съществуването на бактерии и вируси. Хората са готови да повярват в ангели и вещици, но не могат да си представят как мъничка бълха или капка вода може да побере цяла армада от убийци.

Черната смърт не е изолирано явление, нито най-страшният мор в историята на човечеството. По-гибелни епидемии поразяват Америка, Австралия и тихоокеанските острови след пристигането на първите европейци. Без да го осъзнават, откривателите и първите заселници носят със себе си нови заразни болести, срещу които местните жители нямат имунитет. В резултат до 90% от местното население измира.⁷

На 5 март 1520 г. малка испанска флотилия отплавала от остров Куба на път за Мексико. На корабите имало 900 испански войници, а също коне, оръжие и малко на брой африкански роби. Един от робите, Франсиско де Егия, обаче носел много по-опасен товар. Франсиско не знаел това, но сред неговите трилиони клетки тиктакала биологична бомба със закъснител: вирусът на едрата шарка. След като Франсиско пристигнал в Мексико, вирусът започнал да се размножава експоненциално в тялото му и накрая целият се покрил с ужасен обрив. Трескавият Франсиско бил отнесен в дома на индианско семейство в градчето Семпоала. Той заразил членовете на семейството, а те заразили съседите. След десетина дни Семпоала се превърнало в гробище, а бежанци пренесли заразата в съседните градове. Болестта поразявала град след град, а нови вълни от ужасени бежанци продължавали да я разнасят из Мексико и отвъд границите му.

Маите от полуостров Юкатан вярвали, че три зли божества – Екпец, Узанкак и Соякак – нощем летят от село в село и заразяват хората. Ацтеките обвинявали за епидемията боговете Тецкатлипока и Ксипетотек или черната магия на белите хора. Обръщали се за съвет към жреци и лечители, а те им препоръчвали молитви, обливане със студена вода, разтриване на тялото с катран и посипване на раните със стрити на прах черни бръмбари. Нищо не помагало. По улиците лежали десетки хиляди разлагащи се трупове и никой не се осмелявал да се доближи до тях и да ги погребее. За броени дни умирали цели семейства, а управниците заповядвали къщите им да бъдат съборени и труповете оставени в развалините. В някои селища половината от жителите станали жертва на болестта.

През септември 1520 г. епидемията достига долината на Мексико и през октомври нахлува в столицата на ацтеките, Теночтитлан – прекрасен град с 250 000 жители. След два месеца поне една трета от населението вече е мъртво, включително

император Куитлауак. През март 1520 г., когато пристига испанският флот, в Мексико живеят 22 милиона души, а през декември от тях са оцелели само 14 милиона. Но едрата шарка е само първият удар. Докато новите испански владетели трупат богатства и експлоатират местните жители, смъртоносни вълни от грип, дребна шарка и други заразни болести се стоварват върху Мексико една след друга и през 1580 г. населението му вече е по-малко от два милиона.⁸

Два века по-късно, на 18 януари 1778 г., британският пътешественик капитан Джеймс Кук достига до Хаваите. Островите са гъсто населени, а техните половин милион обитатели живеят напълно изолирани и от Европа, и от Америка, и поради това никога не са били излагани на зараза от европейски или американски болести. Капитан Кук и неговите хора обаче донасят патогените на грипа, туберкулозата и сифилиса. Други европейски посетители по-късно добавят коремен тиф и едра шарка. През 1853 г. от жителите на Хавайските острови са оцелели едва седемдесет хиляди.⁹

Епидемии продължават да убиват десетки милиони дори през XX в. През 1918 г. хиляди войници умират в окопите в Северна Франция от особено опасен щам грип, станал известен като Испанската треска. Фронтовата линия е крайната точка на най-ефективната мрежа за снабдяване, която светът познава до този момент. Хора и боеприпаси пристигат от Великобритания, САЩ, Индия и Австралия. От Близкия изток изпращат петрол; зърно и месо – от Аржентина, каучук от Малайзия и мед от Конго. Накрая всички получават Испанската треска. Само за няколко месеца приблизително половин милиард души – една трета от населението на света – са заразни от вируса. В Индия умират 5% от населението (15 милиона). На остров Таити – 14%. На Самоа – 20%. В медните мини в Конго един от всеки петима работници става негова жертва. За по-малко от година пандемията убива общо между 50 и 100 милиона души. От 1914 до 1918 г. в Първата световна война загиват 40 милиона.¹⁰

Редом с тези епидемични цунамита, които поразяват човечеството през няколко десетилетия, хората са изправени пред по-малки, но постоянни вълни от заразни болести, които всяка година убиват милиони. Децата, които все още нямат имунитет, са особено застрашени, затова често наричат тези болести „детски“. До началото на XX в. около една трета от всички деца умират още преди да навлязат в зрелостта, от комбинация от недохранване и болести.

През последното столетие, когато населението нараства, а транспортът се усъвършенства, човечеството става все по-уязвимо за епидемии. Модерни метрополиси като Токио или Киншаса предлагат на патогените много повече потенциални жертви от средновековна Флоренция или Теночтитлан през 1520 г., а глобалната транспортна мрежа днес е още по-ефективна, отколкото през 1918 г. Испански вирус може да стигне до Конго или Таити за по-малко от денонощие и ние би трябвало да очакваме да живеем в епидемиологичен ад, където смъртоносните епидемии нямат край.